

Het Leeflang-orgel in de Johanneskerk te Rijswijk
-enkele beschouwingen-

Een nieuw orgel, een ander geluid..... de Johanneskerk bezit thans een waardig instrument voor de eredienst, optimaal functionerend voor de begeleiding van de gemeentezang, cantoorij en solisten en zeker niet op de laatste plaats, een uitstekend medium voor de vertolking van liturgische orgelmuziek.

Bij de ingebruikname van de Johanneskerk in 1962, werd een één-klaviërs Flentrop-orgel (zes stemmen, aangehangen pedaal) geïnstalleerd, dat door de beperkte dispositie en lage pijpstelling al spoedig aan draagkracht niet toereikend bleek voor deze zaalruimte.

Begin 1990 is een ad hoc-commissie 'ander orgel Johanneskerk' gevormd, die zich zou beraden omtrent de mogelijkheden tot aanschaf van een nieuw orgel, dat de gemeentezang beter moest kunnen ondersteunen.

Na enige offertes viel de keuze op de firma Ernst Leeflang B.V. te Apeldoorn (directeur de heer J.A.Keijzer), die recentelijk uitstekend werk heeft geleverd voor o.a. de Hervormde Meentkerk te Huizen en de Gereformeerde Kandelaarkerk te Amersfoort.

In eerste instantie werd gedacht aan het doortrekken van de lijn, zoals die in Huizen (1989) is uitgezet: een klassiek hoofdwerk en een romantisch zwelwerk (hier in de onderkas), waarin strijkers en een symfonisch tongwerk zijn opgenomen. Deze mélange, die in Nederland een eeuw geleden door de Utrechtse orgelmaker Maarschalkerweerd werd gepropageerd, behoort in deze tijd van herbezinning op het romantisch orgeltype, wederom tot de mogelijkheden.

Het Leeflang-orgel in de Meentkerk te Huizen is in deze opzet bijzonder geslaagd. Gezien de financiële middelen - welke kerk heeft daar niet mee te maken? - moest toch een tweede, kleinere opzet worden bestudeerd, die meer aansloot bij de late 18de-eeuwse orgelpraktijk.

Toen ondergetekenden in november 1991 als adviseurs bij deze nieuwbouw betrokken raakten, was de beslissing nog niet gevallen, maar na enkele vergaderingen kon in de keuze tussen Duitse of Franse inspiratie, barok of romantiek, een eenheid worden gevonden in een orgeltype, dat qua klank aansluit bij de traditie in Nederland rond 1860, vermengd met elementen uit de zuidelijke orgelfactuur. Daartoe werden o.a. enkele studiedagen naar Maastricht en omgeving georganiseerd

Qua vormgeving is voor een klassieke orgelkas gekozen, die ondanks de moderne kerkzaal bij zijn omgeving goed aansluit. Aanvankelijk kwam een asymmetrisch orgelmeubel ter sprake, waarin pijpwerk van hoofdwerk en nevenwerk naast elkaar zouden komen te staan. Twee windlades boven elkaar -zoals in Huizen- bleek door de geringe hoogte van de kerk onmogelijk. De definitieve keuze werd een grote windlade, waarop pijpwerk van beide klavieren is geplaatst, wat overigens consequenties heeft gehad voor de diepte van het meubel. Door de aanwezigheid van twee 16'-registers (die met houten pijpen veel ruimte vereisen), is de kas dieper geworden, daar tegenover staat echter een rijker klankvolume en meer mogelijkheden voor de organist.

Hoe is de samenstelling van het nieuwe orgel geworden? Uitgaande van de reformatorische gemeentezangpraktijk is een eerste vereiste, de aanwezigheid van een volledig principalenplenum (Prestant 8', Octaaf 4', Quint 2 2/3', Octaaf 2' en Mixtuur, eventueel aangevuld met een Cornet 5-sterk, die dan een solistische rol wordt toebedacht. Wat dit laatste register betreft, is gekozen voor een fluitencombinatie 8'-4'-2 2/3'-2'-1 3/5' op het tweede klavier, die evenwel samen een Cornet vormt. Het voordeel van deze gescheiden registers is dat meerdere combinaties onderling mogelijk zijn. Door de aanwezigheid van de zogeheten 'keerkoppel' (Nevenwerk + Hoofdwerk) kan de functie van 'uitkomende' Cornet in de gemeentezang worden benadrukt. De toevoeging van een Bourdon 16' op het hoofdwerk geeft de nodige 'Gravität' aan het plenum. De registers Fluit travers 8' en Viola di Gamba 8' hebben beide hun inspiratie gevonden in het orkest. Reeds vanaf de 17-de eeuw imiteerde men strijk- en blaasinstrumenten op het orgel. De intonatie is hier gericht op vroeg werk van de orgelmaker Maarschalkerweerd en onderscheidt zich daarmee van de praktijk in Frankrijk, denken we in dit verband eens aan de vermaarde bouwer Cavallé-Coll en de uitspraak van Cesar Franck: 'Mijn orgel lijkt een orkest!'

De beide tongwerken Trompet 8' en Kromhoorn 8' zijn op de zuidelijke leest geschoeid en zullen vooral in de interpretatie van dienovereenkomstige literatuur hun diensten gaan bewijzen. Het pedaal bevat slechts twee registers, maar door koppeelmogelijkheden met de klavieren kunnen de speelmogelijkheden optimaal worden benut. De Subbas 16', afkomstig uit het orgel van de voormalige Messiaskerk, is voor het nieuwe orgel aangepast; de uit hout vervaardigde Trombone 8' is vooral uit overwegingen ten behoeve van het literatuurspel gekozen. In de orgelkas is gewoerd met de aanwezige ruimte. Achter de klaviatuur (twee manualen, pedaal) bevinden zich de windvoorziening (magazijnbalg, windkanalen) en de mechaniek (overbrenging van toets naar pijp), daarboven - achter het orgelfront - de windlades met het pijpwerk (1056 pijpen).

Ziehier een instrument dat tot veel interpretatiemogelijkheden zal worden geroepen. Zoals eerder is gemeld, is de intonatie gericht op de vroege romantiek, een aantal pijpen is voorzien van zogeheten 'expressions', waardoor een milde streek waarneembaar is, die in deze zaal borgstaat voor een expressieve aanspraak van de pijpen. Het orgel is voltooid, een instrument met een fraaie, bezonken, historiserende klank staat vanaf heden ter beschikking aan de gemeente van de Johanneskerk. De heer Jan Keijzer en zijn medewerkers hebben een orgel vervaardigd om trots op te zijn en waarvan we hopen, zo karakteristiek het is voor dit tijdsgewricht, dat het immer in deze staat zal blijven.

In deze zin willen wij besluiten met een uitspraak van de beroemde kunstenaar Auguste Rodin (1914), voor alle tijden van toepassing en niet op de laatste plaats voor de orgelbouw:

"Uit naam van onze voorouders
en in het belang onzer kinderen,
laat niet verloren gaan en restaureer nimmer!"

Enige bijzonderheden over het nieuwe orgel.

De orgelkas is in blank eiken uitgevoerd, afmetingen: hoogte 515 cm, breedte 317 cm, diepte 225 cm.

Opstelling op de windlades (vanaf de frontpijpen):

1. Prestant 8', hoofdwerk, C-ais^o in het front (75% tin), alle pijpen met expressions
2. Bourdon 16', hoofdwerk, C-b^o hout, rest metaal
3. Fluit travers 8', hoofdwerk, C-B gedekte houten pijpen, rest metaal, voorzien van expressions tot f#'
4. Octaaf 4', hoofdwerk, C en Cis in het front, C-f#'' met expressions
5. Holpijp 8', nevenwerk, C-B hout, rest metaal
6. Viola di Gamba 8', nevenwerk, sprekend vanaf c^o, C-B gecombineerd met Holpijp 8', c^o-g''' met expressions
7. Roerfluit 4', nevenwerk, C-b' met roeren, rest conisch
8. Nasard 2 2/3', nevenwerk, alle pijpen conisch
9. Octaaf 2', hoofdwerk, C-f#'' met expressions
10. Quint 2 2/3', hoofdwerk, C-b' met expressions
11. Woudfluit 2', nevenwerk, alle pijpen conisch
12. Terts 1 3/5, nevenwerk
13. Mixtuur 4 sterk, hoofdwerk, pijpen deels voorzien van expressions,
samenstelling: C   2   - 1 1/3   - 1   - 2/3
                  f#^o 2 2/3   - 2   - 1 1/3   - 1
                  f'   4   - 2 2/3   - 2   - 1 1/3
                  f''   8   - 4   - 2 2/3   - 2
14. Trompet 8', hoofdwerk, Franse kelen, bekens met expressions vanaf g'' dubbele bekerlengte
15. Kromhoorn 8', nevenwerk, Duitse (C-b^o) en Franse (c'-c''') kelen
16. Trombone 8', pedaal, houten bekens, koppen en stevels, Duitse kelen
17. Subbas 16', pedaal, hout

Koppels: Hoofdwerk   -Nevenwerk
          Nevenwerk   -Hoofdwerk
          Pedaal   -Hoofdwerk (trede)
          Pedaal   -Nevenwerk (trede)

Tremulant (op het hele orgel)
Cimbelster

Klavieromvang C-g''', pedaal C-f'

Winddruk: 82 mm WK

Toonhoogte; A = 440 tr., stemming gelijkzwevend

Materialen van het pijpwerk: 40% tin/60% lood voor Prestant 8', Octaaf 4', Quint 2 2/3, Octaaf 2', Mixtuur en Viola di gamba 8'; 30/70% voor Bourdon 16', Fluit travers 8', Holpijp 8', Roerfluit 4', Nasard 2 2/3', Woudfluit 2' en Terts 1 3/5'.

De houten pijpen zijn uit siberisch lariks vervaardigd, met uitzondering van de Subbas 16' (mahonie).

Gerard Mulder
Drs. René Verwer
adviseurs

De intonateur
Jan Koelewijn
en naast hem
de organist
Ph. Meijer .